

Иван Ковачевић

*Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
ikovacev@f.bg.ac.rs*

Музеји и модернизација: дрес, трактор и пластична лутка*

Апстракт: Рад прати модернизацију музејских поставки и отпоре који прате тај процес. Кроз конкретне примере изложби Етнографског музеја у Београду из 1986. ("Костим и реквизити фудбалских навијача") и 2010. ("Пластичне деведесете") и догађаје који су те изложбе пратили, указује се на дуготрајан процес модернизације и такође дуготрајан отпор трансформацији музејске праксе. Средишњи део рада представља размишљање о једној неодржаној изложби која је могла бити прекретна у добу у ком није одржана. На основу ова три примера може се закључити да је трансформација могла бити многи бржа и да је пропуштена прилика да, на основу трансформације опредељеног живота који се тезаурише, музејска етнологија буде предводник модернизације науке која је у том периоду била петрификована и у тематском и интерпретативном смислу.

Кључне речи: музеј, трансформација концепта, изложба, трактори, навијачи, пластика

*Ако је питање да ли дванест анђела
могу да стану на врх игле било сасвим схоластичко,
питање да ли дванаест трактора
могу да уђу у Етнографски музеј није сасвим техничко.*

Уз сву артифицијелност цртаног филма наспрам натуралистичког сликања живота камером, у играном филму сцене летења кроз ваздух су далеко природније у анимираној верзији. Лет Петра Пана изгледа лагано могућ у Дизнијевом цртаном филму док у првом филму серијала Супермен, приликом летења, изгледа као дрвена лутка. Усавршена компјутерска анимација је у потпуности уклонила из нових филмова несавршене

* Рад је резултат истраживања на пројекту "Антрополошко проучавање Србије – од културног наслеђа до модерног друштва" (177035) који финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

сцене снимане традиционалним трик-техникама. Лакоћа замишљеног и нестварног је победила материјалност.

Тешкоћа материјалне конкретности наспрам лакоће апстракције се показује у пуној мери у релацији антропологије и антрополошке музејска праксе. Раскорак испитивања заснованих на музејским предметима у односу са етнологијом/антропологијом јесте проузрокован уверењем да је примарна дисциплина "вреднија" од музеологије и реализацијом тог уверења у образовном процесу (Гавриловић 2007, 24), али је и последица чињенице да музејска делатност оперише с одређеним идејама, за разлику од антропологије која проучава идеје у њиховом природном, апстрактном облику. Но, музеј јесте музеј уколико се у њему налазе предмети док, са друге стране, музеј идеја изгледа немогућ уколико се не ради о библиотеци. Отежани посао антрополошких музеалаца (и антрополога који проучавају "материјалну" културу) се састоји у томе што морају прво да предмете, одређене идеје, распредмете (деообјектизују) да би им приступили, што не мора антрополог који проучава идејне системе од сродства до митологије, од размене до класификацијских система или социјалних односа.

Међутим, иманентне тешкоће нису и не би требало да буду оправдање за већи раскорак између главних токова "матичне" науке и њених музејских еманација. Временско одступање не би смело да буде веће од времена потребног да се промена парадигме операционализује у музејску делатност. Свако друго одступање производ је намерне или лење идеолошке петрификације.

Две реализоване и једна замишљена изложба у периоду од четврт века могу послужити као расправни материјал за релацију антропологије и музеологије како у периоду антропологизације хиберниране етнологије пре више деценија¹, тако и у времену садашњем.

Изложба костима и реквизита фудбалских навијача 1986. године

Изложба *Костими и реквизити фудбалских навијача* одржана је 1986. године у Манаковој кући – издвојеном одељењу Етнографског музеја у Београду.² Етнографски део припреме изложбе, сакупљање материјала по до замисли и под руководством аутора овог текста, обавила је екипа студената етнологије Филозофског факултета у Београду.³ Изложени

¹ О процесу антропологизације некадашње етнологије у Србији (Ковачевић 2006, 47-90; Ковачевић 2010, 15-43) .

² Кустос задужен за тај део Етнографског музеја била је Нина Сеферовић (1947-1992).

³ Рајко Голубовић, Мирослав Поповић, Саша Срећковић и Марко Стојановић.

експонати су добијени од самих навијача као и маркетиншких одељења фудбалских клубова "Црвена звезда" и "Партизан". На изложби су приказани уобичајени делови костима и реквизити који исказују клупску припадност приликом навијања (дресови, заставе, шалови, капе, трубе, чегтаљке и сл.) и ситни употребни предмети којима се исказује та припадност ван ситуације навијања (шоље, пепељаре, блокови, оловке и сл.). Посебно место је заузимао и "трофеј" навијача Партизана донет са стадиона у Љубљани где је Партизан 1976. године, у последњем колу шампионата, обезбедио титулу првака који се састојао од већег комада траве смештеног у за то посебно направљено дрвено сандуче.

Без обзира што је у том периоду био члан управног одбора Етнографског музеја, као представник Етнологског друштва Србије, које је по тадашњем статуту делегирало члана тог одбора, аутор овог текста не зна ништа о отпорима одржавању ове изложбе унутар самог музеја. Кустос Манакове куће Нина Сеферовић је саопштила да ће изложба ићи без каталога, што је неуобичајено за изложбе које реализује музеј, а главно изненађење се догодило неколико дана пред отварање изложбе када се ни у самом музеју, а ни ван њега, није могао наћи етнолог који би отворио изложбу. Немајући друго решење изложбу је, такође неуобичајено за оно време, отворио њен аутор.⁴

Усмена ишчуђавања чињеници да поред уобичајених опанака, прегача, варјача и кутлача под кров Етнографског музеја улазе артефакти урбаних навијачких "племена" је пренела Нина Сеферовић, али колегијално-анонимно тако да ни тада нисам знао ко су били ишчуђени. Како и колико је та изложба одударала од деценијама стваране представе о томе шта може да буде предмет етнографског описивања и приказивања?

Дресови фудбалских навијача и остали делови костима имају једну заједничку црту са светињама етнографских изложби – изложеном "народном" ношњом. Ни изложена ношња ни дресови фудбалских навијача нису свакодневно одело популације која их носи. Свакодневна радна одећа српског сељака деветнаестог века није била у фокусу првих и свих потоњих сакупљача народне ношње и то из два разлога – естетског и практичног. Богатство украса свечане одеће је допринело да се за репрезентацију сопственог народног духа бира оно што је "лепше", док се радна одећа, због свог скромног "изгледа" и потрошног карактера, није могла наћи у сандуцима и орманима или на таванима сеоских кућа у тренутку када су се попу-

⁴ Тада се још није наслућивало време омогућеног нарцистичког еголудила оваплоћено у садашњем захтеву да књига мора имати десет или више аутоцита-та да би од стране Министарства науке била прихваћена као књига, које се у будућности може реализовати и кроз обавезно самоотварање изложби, затим самоприказивање књига у часописима па до авансног писања аутонекролога.

њавале етнографске збирке. Према томе, исто као што се свечана ношња носила на свадбама и славама тако се и дресови и шалови носе само у свечаним приликама тј. на фудбалским утакмицама. И навијачи ту гардеробу не користе у свакодневном животу и не иду у њој у школу или на посао.

Костим фудбалских навијача има изражену идентификаторску функцију (Ковачевић 1987; Ковачевић 2001, 108-125). Јасно показивање припадности клубу и навијачкој групи су два нивоа идентитета које исказује дрес или неко друго навијачко обележје. И док се партикуларни идентитет, односно, припадност појединачној навијачкој групи може стопити унутар целине навијача једног клуба, остаје питање како се два или више клупских партикуларних идентитета могу стопити у један општи – национални. Са сличним проблемом се суочило и етнографско приказивање националне ношње генерисано у романтичарској парадигми. Одговор на питање како десетине потпуно различитих регионалних костима (посебно свечаних) могу бити израз јединственог народног духа и како могу послужити као етнички територијални маркери остало је без одговора. Стога је сеоски свечани костим постао вредност по себи присутан на етнографским изложбама и у радионицама које израђују костиме за фолклорне ансамбле културно-уметничких удружења.

Петрификована култура сеоског становништва Србије је у свом репрезентативном виду – народној ношњи – довела до појма "сталне по-

ставке". Сталност поставке јасно говори да се тој изложби нема шта више додати јер су некаква открића било чега новог у одевању деветнаестовековних сељака у Србији потпуно немогућа. Да ли ће стање мировања које настаје после једном и заувек обављеног посла неке одговарати или неће ствар је личних амбиција и присуства/одсуства задовољства интелектуалним и било каквим радом. Одбацивање "етнографског" карактера свеколиког савременог одевања – од моде до навијачких костима јасан је одговор на претходно постављени избор.

Изложба трактора у Етнографском музеју

У Етнографском музеју у Београду постоји једна збирка која се зове "Земљорадња". "Збирка садржи традиционалне алате и справе за обраду земље и прераду житарица и других усева. Збирку чине мотике, будаци, рала, плугови, дрљаче, српови, косе, виле, грабуље, водири, брусеви, и круњачи. Предмети су, према материјалу од кога су направљени, разврстани на: дрвене, дрвено-металне и металне."⁵ Ту збирку је своједобно водио колега Душан Масловарић (1928-1996). Он је говорио како од збирке коју је он водио једном може да се направи изложба ораћих справа, и да после нема разлога да се поново прави изложба кроз 10 или 20 година. То је објашњавао чињеницом да се такве ораће справе више не праве и не употребљавају, а да је све теже или скоро немогуће пронаћи неку случајно преосталу на тавану сеоске куће која би обогатила постојећу колекцију. Потпуно усвајајући образложење немогућности честог прављења изложби традиционалних ораћих справа и у жељи да помогнем колеги да превазиђе пасиван положај у свом занимању, предложио сам му да направи изложбу трактора. Он је био збуњен предлогом да направи изложбу трактора, или изложбу фотографија трактора или делова трактора, или назива фирми и њихових заштитних знакова, што су биле предложене подваријанте произашле из ограниченог простора Етнографског музеја. Масловарић је мој предлог схватио као шалу или претеривање те никада није било никаквог помена о некој таквој изложби.

У то доба ораће справе су биле значајна тема етнологије у Југославији. Највише захваљујући хрватској етнологији, на челу са њиховим тадашњим водећим етнологом Бранимиром Братанићем (Bratanić 1939), где су биле схватане као етнички маркери, као нешто помоћу чега се може утврдити докле је нешто наше, а где престаје то наше, и ако утврдимо докле је некад нешто било наше да се онда поново потрудимо да то поново поста-

⁵ Опис садржаја збирке "Земљорадња" је преузет са сајта Етнографског музеја 8. марта 2011. (<http://www.etnografskimuzej.rs/s0410.htm>)

не наше без обзира на стотине хиљада људи који ће погинути. У српској етнологији није била прихваћена/реализована идеја о ораћим справама као етничким маркерима или не бар на тај начин који је резултирао етнолошким атласом Европе, иза којег такође стоји базична идеја о јединству културе тла, крви и нације. Картирање и мапирање елемената сељачке културе ради утврђивања територија које "нама" припадају није ухватило маха у српској етнологији током двадесетог века, без обзира што је било присутно у програмским текстовима на самом почетку (Ђорђевић 1901). Традицијска, сељачка култура је у српској етнологији већ између два светска рата изгубила значај средства политичко-територијалне демаркације и постала сама себи сврха са slabим пратећим ехом народњаштва и традиционалности. Тако је збирка ораћих справа из деветнаестог века то једноставно била и остала и није уопште могла да доживи било какву трансформацију.

Рефокусирање са традиционалних ораћих справа на модерне справе исте намене би имало иновацијски карактер унутар тадашње етнологије с једне стране, али и значаја за проучавање друштва и културе тог времена, с друге стране. Наиме, трактори су били врло значајна иновација у развоју српског села и пољопривреде, па самим тим и друштва у целини током шездесетих година прошлог века. До средине 60-их година двадесетог века године трактори нису били у слободној продаји, односно појединац, сељак коме је остављена била плодна земља у оквиру земљишног максимума од 10 хектара није могао да купи трактор. Трактори су се продавали само друштвеним фирмама, комбинатима, земљорадничким задругама и слично. У тренутку када је дозвољена продаја трактора дошло је до великих промена у селу јер су сељаци дошли регуларно до куповине трактора која је до тада била изузетно отежана и сводила се на старе, половне, расходоване тракторе одбачене од земљорадничких задруга и комбината. Трактори су се у тадашњој Југославији производили на више места по лиценци канадских произвођача трактора "ИМТ" Нови Београд ("Massey Ferguson") још од 1955 године (Мишковић, Valka 2005), италијанских "ИМР" ("Landini") у Раковици или немачких ("Deutz") у фабрици "Торпедо" Ријека. Управо у то време "Massey Ferguson" је купио италијанску фабрику "Landini", тако да је имао лиценци однос са обе београдске фабрике трактора. Ово лиценци порекло је условило да су тракторе ИМТ у жаргону звали Фергусони. Већ половином 60-их година фабрике покушавају да развију сопствене моделе и омасове производњу у складу са новим прописима о продаји трактора, па је 1964. године започета производња трактора ИМТ 555, према сопственој документацији⁶ и 1967 трактора Раковица 60 у фабрици ИМР.⁷

⁶ <http://www.imt.co.rs/istorija/21.jpg>

⁷ <http://www.imr-rakovica.com/istorijat.html>

Из сасвим сажетог прегледа главних произвођача трактора и лиценцих уговора се види да, ако ораће справе нису могле да послуже као етнички маркери, трактори могу да буду значајан показатељ економских маркера утицаја и настојања да се ти утицаји мењају. Такође однос према страном партнеру је био обојен идеолошким схватањем односа капитализма и социјализма, првенствено домаћег, самоуправног социјализма. Куповина лиценце је јавно признање да самоуправни социјализам није у стању да произведе напредан технички производ (трактор, аутомобил, фрижидер и сл.) и када је већ тај чин нужан онда се он сакрива променом назива производа, па се трактори ИМТ нису званично звали "Фергусон" већ само жаргонски, а потом се журило да се "освоји производња" чиме се не само смањивала финансијска ставка уговора са страним партнером, већ и обезбеђивала свеколика независност земље у односу на капиталистички свет. Брзо "освајање производње" је такође требало да колико-толико поврати углед домаћих технолошких способности пољуљан нужношћу куповине лиценце.⁸

Да би се схватило зашто тако значајна и масовна појава као што је улазак трактора у српско село није адекватно примећен у раду етнолога специјализованих за проучавање земљорадње, али и не само земљорадње, потребно је сагледати идејни систем у коме је функционисала етно-

⁸ Корак даље од "освајања производње" је периферна промена којом се, тобоже, кида и последња веза с оригиналом. Пример такве "промене" је трансформација Фијатовог модела 128 у Заставу 101.

логија и посебно њен музејски огранак. Оно што нису радили српски етнологи у музејима (и не само у музејима), петрификујући сељачку културу деветнаестог века као свој ексклузивни забран, радили су страни антрополози или социолози села (Марјановић 1981). Њихову пажњу су скренуле монументалне куће које су убрзо постале предмет антрополошког проучавања (Братић и Малешевић 1982). Међутим, традиционалистичка етнологија схваћена као етнографија српске сељачке културе деветнаестог века није могла да укључи проучавање нових, великих кућа које се никако нису уклапале у Цвијићеву типологију сељачких кућа са краја деветнаестог века (Цвијић 1902; Цвијић 1922). Исто су прошли и трактори. Док су их страни антрополози проучавали и тумачили као статусни и престижни симбол (Schierup 1974), домаћи етнологи су се јадали што не могу често да праве изложбе старих ораћих справа.

Стационарни рад страних антрополога наспрам краткотрајног боравка домаћих етнолога на терену се користио као објашњење различитих резултата истраживања (Дрљача 1987; Дрљача 1975, 51-57). Поредиши сопствене резултате етнографског проучавања Љубичевца са резултатима данског антрополога Карла Урлика Шјерупа, Д. Дрљача пише: "Упадљива разлика је и у резултатима које је странац истраживач постигао проучавајући стационарно у трајању од четири месеца једно село надомак Кладова од скромних запажања нашег експлоратора који је у истом насељу боравио 2-3 пута по два дана" (Дрљача 1987, 28).

Мада наоко изгледа чудновато, нативни етнографи су проводили далеко мање времена на терену који им је близак и познат, од странаца који су преваљивали далек пут и у традицији англоамеричке антропологије на терену боравили и годину дана. Један од разлога је нативност самих етнографа који, познајући језик, историју, општи културни оквир итд, немају потребу за дуготрајним упознавањем са истраживаном локацијом, али тај разлог није условљавао разлике у резултату етнографског делања. Неприпремљеност нативних етнографа за квалитетан теренски рад која је произилазила из уверења да нативност обезбеђује "познавања народа", али и услед аутоетнографског усмеравања ("етнографија мога села по сећању") је изједначавала разлике настале језичком и информативном инфериорношћу страних антрополога. Анализа два етнографска рада из педесетих година двадесетог века показала је да се наведене разлике међусобно компензују када је полазна основа истраживања иста или готово иста (Ковачевић 2006, 97-132). Али када је полазна основа другачија, односно када је циљ етнографског истраживања другачији резултати су несамерљиви. Наспрам нативне етнографије као дисперзивног проучавања некадашњег "народног живота" или целовитог описа неког сегмента тако одређеног општег предмета проучавања, неки од антрополога који су стигли на домаће етнографско поље су имали проблемски јасно дефини-

сане циљеве са интрепретативним намерама којима сакупљени етнографски подаци треба да послуже као средство.

Извесно рефокусирање са далеких сећања на сељачки живот деветнаестог века на регистровање "савремених промена" (Vasović 1974), присутно у српској етнологији, је било вишеструко условљено. Екстерни захтеви да етнографски рад пронађе своје место огледали су се у ангажовању етнолошких институција у истраживањима која су везана за електрификацију или изградњу акумулационих језера. Таква истраживања су се кретала између археолошко-музејских намера да се забележе, прикупе и у музеје пренесу последњи остаци сељачке поткултуре деветнаестог века и захтева државе да се добију информације о начинима на које реагује становништво коме предстоји сеоба, који је често постављан пред социолошки део пројеката попут истраживања ставова становника насеља која ће бити потопљена изградњом Ђердапске бране. Са друге стране биолошки процеси, који су сужавали популацију која се сећа сељачке подкултуре деветнаестог века, нужно су преусмеравали етнографска истраживања. Када се томе дода и релативно неелаборирана свест о етнографу као дескриптору оног што види, а не само бележника успомена на давно испричане приче о старим временима, добија се одређени заокрет који није имао стратешко утемељење и стога се испољавао као забелешка: "некада су у кућама била огњишта, а сада шпорет Смедеревац".

Тако реализован заокрет ка савремености није могао да схвати значај једног изузетно важног новума у сељачкој економији и сеоском друштву какав је био трактор. Било је потребно да дође страни антрополог па да укаже на трактор као елемент престижа, заједно са вишеструким нискама дуката и великим кућама. Па чак и када је рад о дукатима, тракторима и кућама постао познат тадашњој етнолошкој јавности детаљним приказом Д. Дрљаче (Drljača 1982), никаквог продуктивног одговора није било. Први радови о престижном карактеру различитих елемената сеоске културе стигли су из социологије или нове српске антропологије (Марјановић 1981; Братић 1985). "Игра престижа" је двоструко била доступна српским етнолозима шездесетих и седамдесетих година двадесетог века – преводом кључне књиге "Теорија доколичарске класе" Торстена Веблена (Veblen 1966 [1899]) која је појам прекомерне, престижне потрошње етаблирала, на самом почетку двадесетог века, у појмовни апарат друштвених наука (социологије, антропологије, економије) и, што је још очигледније, појавом упадљивих манифестација борбе за углед у сеоској средини.

Управо је сељаштво, друштвени слој традиционално фокусиран као предмет етнолошког проучавања, услед приватног власништва над средствима за производњу, било изложено идеолошкој дисквалификацији и квалификовано као остатак прошлости и управо је из тог маргиналног положаја првом приликом, коју су створиле економија и политика, ушло у престижну

конкуренцију унутар слоја, али и према другим слојевима друштва. Слична појава проишлаго је из лиминалног положаја гастарбајтера који се састојао из истовремених идеолошких импликација по којима су карактерисани као издајници социјализма, слуге капиталистичких газда, али и чињенице да су стабилни пошљаци новца чији укупни износ је превазилазио приход од туризма. Гастарбајтери јесу растеретили биро за запошљавање и скинули тешко бреме прикривања огромног броја незапослених државној статистици и њеним тумачима, али се, као добре патриоте опхрване носталгијом, сваке године спремају за трајни повратак у име чега им се за божићни и летњи долазак кући приређују сајмови запошљавања у самоуправним колективима у којима нису могли да се запосле или су из њих побегли. Тај амбивалентни однос према гастарбајтерима помогнут оперативним новцем који поседују и који не могу у домовини да продуктивно уложе, генерисао је престижну игру која је рађала истовремено завист, презир и исмевање мегаломанији кућа, празних штала и гаража за већи број трактора.

Међутим, није трактор имао искључиво значење "игре престижа", нити би се етнолошко интересовање за трактор у томе исцрпљивало. Неке чињенице везане за употребу трактора су имале последице на читав склоп социјалних односа унутар сеоске породице, али и на однос породице према систему у целини. Сеоска домаћинства која су поседовала тракторе су веома ретко имале члана који је према важећим прописима стекао дозволу за управљање. Избегавање стицања дозволе за управљање трактором условљено основним кретањем трактора ван саобраћајница (на површинама под ратарским културама и колским путевима до њих) је изазвало избегавања саобраћајница и коришћења неприкладних путева чак и за трактор, што је опет изазвало велики број несрећа и смртних случајева (Олјаћа и др. 2004) који су довели трактор на друго место узрочника несрећних смртних случајева и то не само у саобраћају, али и на позицију показатеља међусобног односа сељака и државе. Управљање трактором, с обзиром да је коришћен без дозволе, довело је до тога да га за разне потребе користе и возе скоро сви чланови домаћинства тј. не само мушкарци већ и жене и деца, што би био још један значајан аспект етнолошког проучавања поделе рада услед употребе трактора које је сасвим успешно могло да замени немогућност наставка проучавања традиционалних ораћих справа.

Према томе, и проучавање трактора би омогућило да се проучава сеоски живот и значења која артефакти са собом носе. Самим тим, једна изложба фотографија и/или делова трактора не би деконструисала ни тада постављени задатак⁹ Етнографског музеја који се бавио искључиво се-

⁹ Музеј пољопривредних справа у Зрењанину настао је као резултат индивидуалне акције колекционара Душка Малбашког, баш као и београдски музеј аутомобила из колекције Братислава Петковића.

лом, сељацима, сељаштвом или сељачком субкултуром. Прилика, попут континуираног проучавања ораћих справа и прелазак са рала и дрвеног плуга на трактор и ширења проучавања на његову улогу у експресивним радњама, последице које масовна употреба трактора има на социјалну структуру, традиционални религијски систем нпр. транспонирање магије са животиња на машине (Братић 1985), било је много. Онај део тадашње етнологије чврсто фокусиран на село могао је буде комплиментаран новој српској антропологији која је, мењајући стратегију и из ње генеришући нову методологију интрепертације, променила простор свог проучавања и постала претежно урбана.

Епилог – Изложба "Пластичне деведесете" – 2010. године

Трактори нису никада ушли под кров Етнографског музеја у Београду али је ушла пластика. То је изложба *Пластичне деведесете* из 2010. године (Стојановић и Матић 2010) која на сличан начин покушава да анализира предмете, да анализира материјалну културу и да је контекстуализује у социјално-економско-политички контекст у којем је била употребљавана, а понегде и настала.

Пластика је интересантна и као прва капиталистичка производња у социјалистичком привредном окружењу која је дозвољена крајем шездесетих или почетком седамдесетих година, али уско локализована на неколико општина, као на пример Стару Пазову и Инђију, где је дозвољена била нешто мало већа производња пластике али у оквиру ограниченог броја запослених, од свега четири. Ограничење броја запослених на 4 у Србији (у Словенији је тај број износио 10) је било главна нормативна брана рестаурацији капитализма. Власништво над средствима за производњу није било забрањено услед немогућности правне дефиниције машине и технологије уопште, као ни простор услед постојања сеоских домаћинстава са привредним зградама које, за разлику од станова, такође није могуће квантитативно лимитирати. На тај начин је одбрана социјализма сведена на спречавање масовнијег најамног рада и "експлоатација човека по човеку". Ипак је та производња пластике, ма како малог обима била, значила нешто ново на тадашњем тржишту, али и у животу тих малих заједница као што су Пазова и Инђија, које су захваљујући порезу који су ти приватници плаћали имали нешто бољи друштвени стандард него оне општине које се нису отвориле према приватницима или цео град Београд који је био у потпуности забрањен за приватнике. Када се посматра пластика види се да се око пластике много тога догађало у социо-културним, економским и политичким збивањима у овој земљи. Ма-

ла производња је много брже реаговала на потребе људи економски исказане као "захтеви тржишта". Трома индустрија којој је требало много времена да "освоји" неки производ је била далеко испод приватне производње у свим производима који су имали двоструког произвођача. Мала пластична индустрија је стварала представе о неспособности социјалистичке привреде и чак и у ограниченом обиму показивала предности приватног предузетништва. Технологија израде пластичних предмета омогућава да се са малим бројем радника произведу предмети за масовну потрошњу и ма колико ти предмети били наоко безначајни (штипаљке или пластичне кофе) они су улазећи у скоро свако домаћинство говорили о постојању алтернативе социјалистичкој производњи.

И пластика, као и трактори, не би пружала велике могућности истраживања географске распрострањености неког облика штипаљке за веш, па стога њено тезаурисање, музејска и научна обрада и излагање у оквиру изложби не би ни имали ту намену. Аутори изложбе су свом предмету приступили на другачији начин. У центар интересовања долази живот људи који су користили предмете од пластике у "пластичним деведесетим" и општа слика времена у коме су предмети од лоше пластике стварали сурогат нормалног живљења у ненормалним условима.¹⁰

Сасвим би било могуће ову изложбу у нашој меморији на изванредан начин прекрстити. С обзиром на то да се ради о пластици уопште, мора се узети у обзир различита технологија и чињеница да постоји квалитетна пластика, па би наслов изложбе могао да гласи "Лоша пластика из лоше времена" јер управо таква пластика сачињава главнину изложбе.

Изложба "Пластичне деведесете" у Етнографском музеју одржана 2010. године ипак није прошла без инцидента који се доводи у везу са традиционалистичким концептом народне или сељачке културе и на том концепту изграђене представе о музејима као чуварима идеалне слике о нама самима, и то оне слике коју ствара малограђански и лицемерни склоп моралних правила јавног понашања. Наиме, непосредно по отварању изложбе, без знања аутора изложбе, склоњена су два експоната – два пластична предмета сексуалне намене – лутка и вибратор. Није тема овог рада разматрање структуре одлучивања у Етнографском музеју и односе између кустоса аутора изложбе, Одељења дизајна и комуникације, кустоса педагога и Директора музеја, али је неопходно подвући да аутори нису били обавештени о уклањању два експоната са њихове изложбе.¹¹ У

¹⁰ Захваљујући двома детаљним студијама које се налазе у каталогу изложбе, ограничено време трајања изложбе и њен неминовни нестанак не наводе на причавање њеног садржаја. Довољно је упутити читаоца на сам каталог "Пластичне деведесете".

¹¹ Усмено саопштење М. Стојановића и М. Матића.

даљем поступку који је уследио после протеста аутора предмети су враћени¹², а ова епизода показује две етапе истог концепта – конструкцију стварности на основу личних идеолошких или моралних концепата и њену презентацију као истине о свету. Тај концепт се једнако јавља у поставци налицканих конструката ношње (Simić 2006; Гавриловић 2009) као и у покушају уклањања лутке и вибратора из изложбеног простора. У оба случаја се поставља исто питање – колико изложени и склоњени предмети реално постоје. Одговор је да у реалном животу постоје они предмети који се склањају, док они који су изложени представљају плод специфичне етнографско-музеолошке фикције.

Литература

- Bratanić, Branimir. 1939. Oraće sprave u Hrvata, *oblici nazivlje, raširenje*, Zagreb, Publikacija etnološkog seminara sveučilišta u Zagrebu.
- Братић, Добрила. 1985. Промјене у аграрним обредима (истраживање у околини Новог Пазара). *Зборник Етнографског института САНУ*, 17-18.
- Bratić, Dobrila i Malešević, Miroslava, 1982. Kuća kao statusni simbol. *Etnološke sveske* 4: 144-152.
- Vasović Milorad (ur.). 1974. *Etnološko proučavanje savremenih promena u narodnoj kulturi*, Posebna izdanja Etnografskog instituta SANU, Beograd.

¹² Аутор овог текста се у то и сам уверио учествујући на дискусији поводом краја изложбе одржаној у Етнографском музеју.

- Veblen, Thorsten. 1966. *Teorija dokoličarske klase*. Beograd: Kultura.
- Гавриловић, Љиљана. 2007. *Култура у излогу. Ка новој музеологији*. Београд: Етнографски Институт САНУ.
- Гавриловић, Љиљана. 2009. *О политикама, идентитетима и друге музејске приче*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Дрљача, Душан. 1987. Значај етнолошких стационарних и поновљених проучавања једног насеља. *Етнолошке свеске* 8: 21-28.
- Дрљача, Душан. 1975. Село Љубичевац у дунавском Кључу. *Развитак* 4-5: 51-57.
- Дрљаца, Душан. 1982. *Danas K.U. Sjerup o vrednosnom sistemu Ljubićevčana. Etnološke sveske* 4: 167-175.
- Ђорђевић, Тихомир. 1901. Српски фолклор. *Караџић*.
- Ковачевић, Иван. 1985. Социјално-емфатичка функција монументалних гробница. *Етнолошке свеске* 6: 81-87.
- Ковачевић, Иван. 1987. Фудбалски ритуал. *Gledišta* 5-6: 71-82.
- Ковачевић, Иван. 2001. *Семиологија мита и ритуала, 2. Савремено друштво*. Београд: СГЦ.
- Ковачевић, Иван. 2006. *Традиција модерног*. Београд: Одељење за етнологију и антропологију – СГЦ.
- Ковачевић, Иван. 2010. *Antropologija između scijentizma i disolucije*. Beograd: Одељење за етнологију и антропологију – СГЦ.
- Марјановић, Милош. 1981. *Друштвене и културне промене у селима влашке етничке заједнице*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Миšković, Ђ и Valka, М. 2005. Massey Ferguson – 50 godina na našim njivama. *Traktori i pogonske mašine* 10 (1): 45-47.
- Олјаца, В. М. Раићевић, Д. Руџић, Н. Л. Ј. Радоја, Л. 2004. Несреће са возачима трактора у јавном саобраћају Србије. *Traktori i pogonske mašine* 9 (4): 21-27.
- Симић, Марина. 2006. Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice. *Гласник Етнографског института САНУ* LIV: 305-318.
- Стојановић, Марко и Матић, Милош. 2010. *Пластичне деведесете*. Београд: Етнографски музеј.
- Schierup, Carl Ulrik. 1974. *Houses, Tractors, Golden Dukats, Prestige game and migration. A study of migrants to Denmark from Yugoslav village*. Field report, Aarhus Universitet.
- Цвијић, Јован. 1902. *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*.
- Цвијић, Јован. 1922. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*.

Ivan Kovačević

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, Belgrade

Museums and Modernization:
The Football Kit, the Tractor, and the Plastic Doll

The paper looks at the modernization of museum displays as well as at resistance to this process. This slow process of modernization and the resistance that the transformation of museum practice has encountered from the first are exemplified by two exhibitions at the Museum of Ethnography in Belgrade ("Football Fans' Uniforms and Gear" in 1986 and "The Plastic 1990s" in 2010) and the events that accompanied these exhibitions. The paper then proceeds to reflect on an exhibition that was to have been held, and which could have marked a turning-point had it been held at that particular time. The conclusion that can be drawn from the three examples is that this transformation could have been achieved at a much faster pace, and that an opportunity was missed for museum ethnology to become, through the transformation of museum exhibits and displays, a leader in the modernization of the field, which at the time was fossilized both in a thematic and in an interpretational sense.

Key words: museum, concept transformation, exhibition, tractors, football fans, plastic

Musées et modernisation:
maillot, tracteur et poupée en plastique

Le travail suit la modernisation des expositions de musée et les résistances qui accompagnent ce processus. En prenant l'appui sur des exemples concrets des expositions du Musée d'ethnographie à Belgrade en 1986 ("Le costume et les accessoires des supporters de football") et en 2010 ("Les quatre-vingt-dix plastiques"), et sur les événements qui ont accompagné ces expositions, sont mis en lumière le long processus de modernisation et une aussi longue résistance à la transformation des pratiques de musée. La partie centrale du travail représente une réflexion sur l'exposition non tenue qui aurait pu être un tournant à l'époque où elle n'a pas été organisée. À partir de ces trois exemples il est possible de conclure que la transformation aurait pu être bien plus rapide et que l'occasion a été manquée de faire de l'ethnologie de musée, sur la base de la transformation de la vie réifiée qui se thésaurise, un moteur de la moderni-

sation de la science, pétrifiée à cette époque aussi bien sur le plan thématique qu'interprétatif.

Mots-clés: musée, transformation du concept, exposition, tracteurs, supports, plastique

Primljeno: 12.03.2011

Prihvaćeno: 22.03.2011